

ISTRAŽIVANJE SREDNJOVJEKOVNOG GROBLJA U ĐAKOVU 1995. I 1996. GODINE

UDK 930.2 (63) (497.5. Đakovo) "653"

Prethodno priopćenje
Srednjovjekovna arheologija
Preliminary communication
Medieval Archaeology
Primljeno:
Received: 1996.12.20.

Krešimir Filipec
HR - 10 000 Zagreb, Hrvatska
Arheološki zavod
Filozofskog fakulteta
I. Lučića 3

U središtu grada Đakova, tijekom 1995. i 1996. godine, provedena su veća zaštitna istraživanja na prostoru budućeg poslovnog centra. Istraživanjima je otkriveno veće srednjovjekovno groblje, ukupno 436 grobova. Ustanovljene su dvije faze ukopavanja. Groblje nastaje u XI. stoljeću i traje uz kraći prekid, koji se tumači tatarskom provalom u XIII. stoljeću, sve do prvih desetljeća XVI. stoljeća. U okviru starije faze otkrivene su dvije grupe grobova. Uz tipičan bjelobrdski materijal na groblju se pojavljuju nalazi koji pripadaju starohrvatskoj kulturi i češći su na području južne Hrvatske.

U samome središtu Đakova, na prostoru iza crkve Svih Svetih, početkom 1995. godine, zbog gradnje poslovnog centra, provedena su pokusna arheološka iskopavanja. Njima se željelo utvrditi moguće prostiranje groblja koje se spominje uz samu crkvu. Isto tako željelo se utvrditi nalaze li se na tome prostoru grobnice hrvatskih domoljuba pogubljenih poslije II. svjetskog rata. Nakon što je utvrđeno da se na prostoru budućeg gradilišta nalazi srednjovjekovno groblje provedena su opsežna zaštitna iskopavanja i istraživanja tijekom 1995. godine (Sl. 2).¹ Budući da tada nije istražen cjelokupni ugroženi prostor nametnula se potreba za nastavkom iskopavanja i tijekom 1996. godine.² U te dvije kampanje ukupno je otkopano 436 grobova (346 za prve kampanje), a istražena je površina od 1970 m² (Sl. 1).

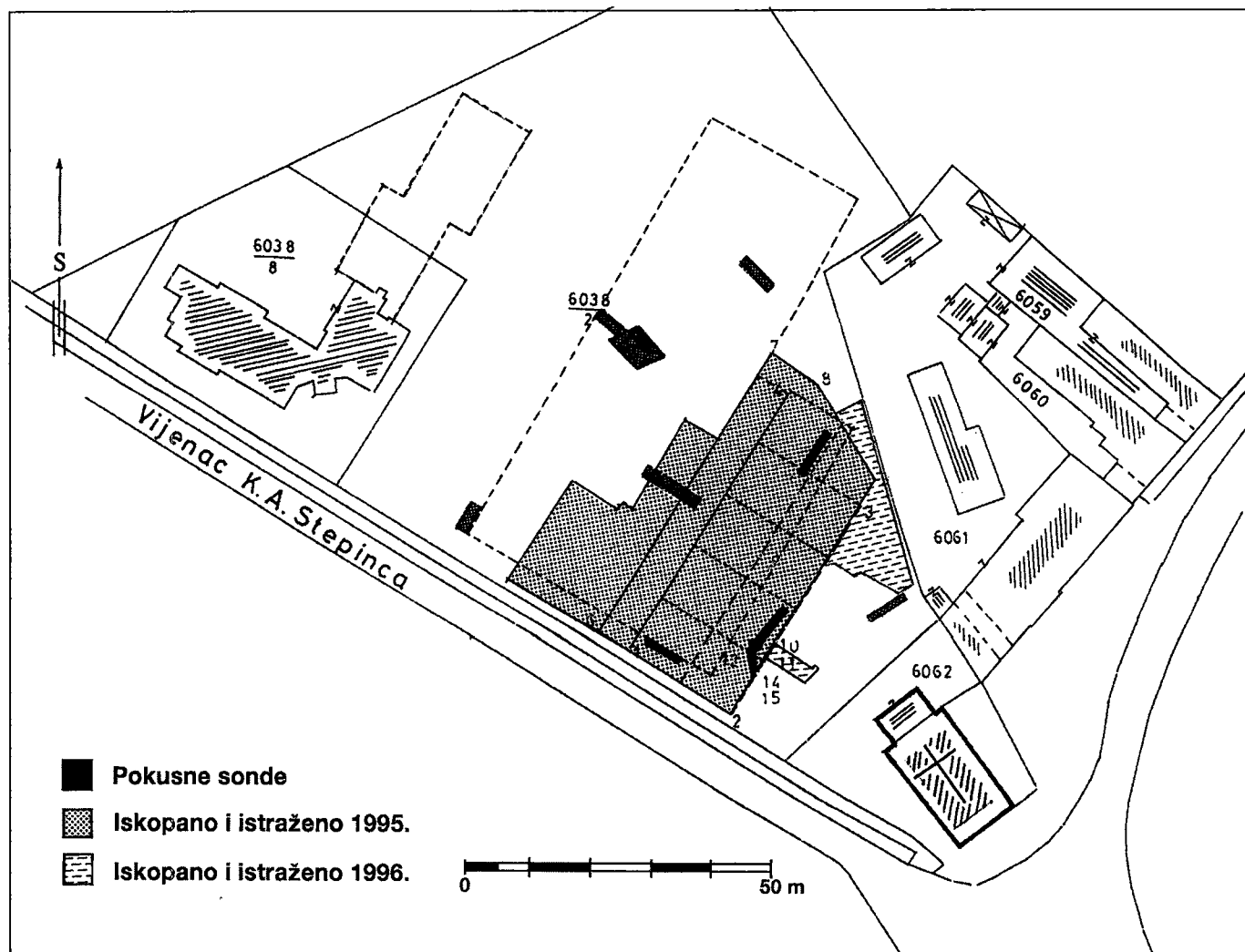
Crkva Svih Svetih i otkriveno srednjovjekovno groblje iza nje nalazi se na sjeverozapadnom rubu uzdignutog platoa na kojemu je nastalo i današnje mjesto. Nekada se na tom prostoru nalazio župni vrt, no u novije

vrijeme jedan dio pretvoren je u parkiralište, a drugi je ostao neiskorišten. Nivo zemlje na prostoru parkirališta snižen je i niži je od srednjovjekovne razine, ostali dio recentnim nasipavanjem povišen je oko 50 cm. Kako se spomenuti prostor s grobljem uvijek nalazio u središtu grada, česte su kasnije intervencije kojima su grobovi djelomično ili potpuno uništeni. Na cijelom prostoru obuhvaćenim istraživanjem otkriven je veći broj jama, bunara, lončarskih jama, lončarskih peći, vatrišta te nekoliko ukopanih objekata. U dijelu iskopane površine, bliže župnom dvoru, ustanovljeni su ostaci dviju zidanih zgrada.

Grobovi su složeni u više manje pravilne redove. Svi pokojnici ukopani su u proste rake, koje su se kod većeg broja grobova mogle i definirati. Grobna arhitektura nije ustanovljena. Dubina raka kreće se od 100-170 cm. Dječji grobovi obično su pliće ukopani. Rake su većinom četvrtaste, trapezaste, zaobljenih kutova. Samo u nekoliko grobova pronađeni su ostaci pougljenjenog drveta ili

¹ Zaštitna iskopavanja trajala su uz manje prekide od 25. IV. do 20. XI. 1995. godine. Iskopavanja je proveo Muzej Đakovštine u Đakovu u suradnji s Državnom upravom za zaštitu kulturne i prirodne baštine - Povjerenstvo u Osijeku i Odsjekom za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu; Filipec 1995: 56-58.

² Zaštitna iskopavanja i istraživanja trajala su od 17. VI. do 25. VII. 1996. godine, a proveo ih je Muzej Đakovštine u Đakovu u suradnji s Odsjekom za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Iskopavanja je vodio Krešimir Filipec uz suradnju s prof. Marijom Šmalcelj. Voditelj tehničkih stvari bio je Ivo Pavlović, ravnatelj Muzeja Đakovštine. U iskopavanjima su sudjelovali studenti i apsolventi arheologije. Iskopavanje je provedeno sredstvima koje je osiguralo Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.

Sl. 1: Položaj sondi; Izvod iz katastarske mape.
 Fig. 1: Location of the trenches according to land-registry records.

čavala koji bi svjedočili o upotrebi lijesa odnosno dasaka na koju je pokojnik bio položen. Orijentacija grobova isključivo je zapad-istok uz manja ili veća odstupanja prema sjeveru ili jugu. Pokojnici su položeni na leđa s ispruženim nogama. Položaj ruku, zbog slabe sačuvanosti kostura, mogao se ustanoviti u manje od polovice istraženih grobova. Zamijećene su mnogobrojne varijante položaja ruku. Svi su kosturi unatoč lošoj sačuvanosti poslani na antropološku analizu.³ U starijim grobovima kosturi su lošije sačuvani nego u mlađim.

Ustanovljene su dvije faze ukopavanja. Grobovi koji pripadaju starijem sloju ukopani su u pravilu pliće, dok su oni koji pripadaju mlađem sloju ukopani dublje. Česta su ukopavanja mlađih grobova na mjesto starijih, posebno u prostoru bliže današnjoj crkvi. Prilikom ukopa mlađih grobova, stariji grobovi potpuno su uništeni, a kosti složene ili razvučene po raci.

Na groblju je gotovo isključivo pronađen nakit, i to nakit za ukrašavanje glave i ruku. Predmeti korišteni

u dnevnoj upotrebi nalaženi su rijetko, radi se samo o nekoliko nalaza novaca i slučajno u grob upalih ulomaka keramičkih posuda. U starijem sloju grobova mogu se izdvojiti dvije grupe grobova. Prvu grupu karakteriziraju S-karike, dok je za drugu grupu značajna pojava filigranskog nakita, naušnica s koljencima, naroskanih naušnica i trojagodnih naušnica. Grobovi koji pripadaju drugoj skupini nalaze se grupirani na dva različita mjesta. Unutar starije faze ukopavanja također nisu rijetka preslojavanja starijih grobova, kao i mijenjanja orijentacija (T. I/1,2).

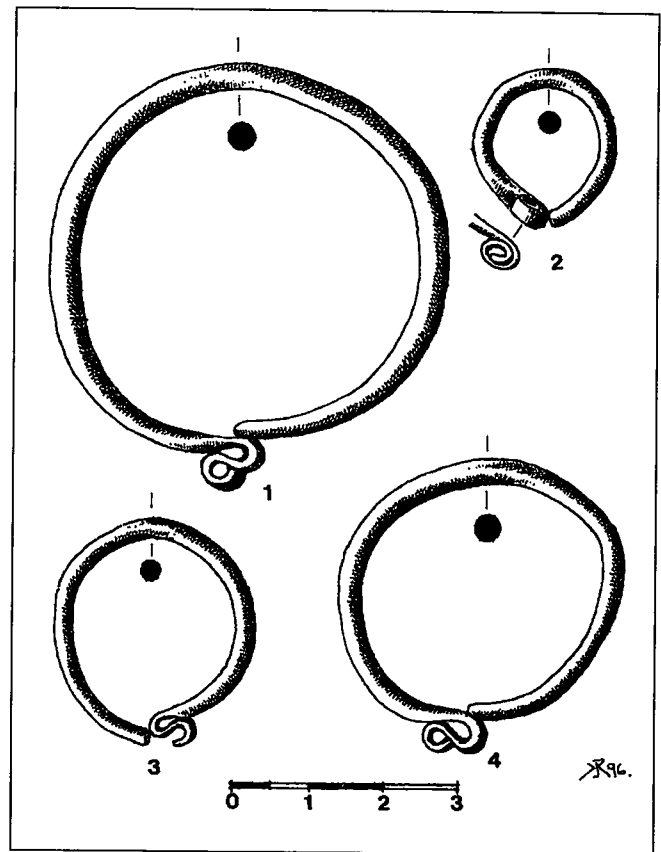
S-karike najčešći su nalaz na groblju i nađene su u skoro svim dijelovima otkrivenog groblja. Napravljene su od tanje ili deblje žice, različitih su veličina, a izrađene su od srebra, bronce, a veoma česte su i one izrađene od željeza. Nošene su pojedinačno i u paru. Često je nalaženo i više primjeraka s obje strane glave, često različitih tipova i veličina. Međusobno su isprepletene ili su jednostavno položene jedna na drugu ili jedna do

³ Antropološku analizu provodi dr. Mario Šlaus iz Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, Odsjek za arheologiju.

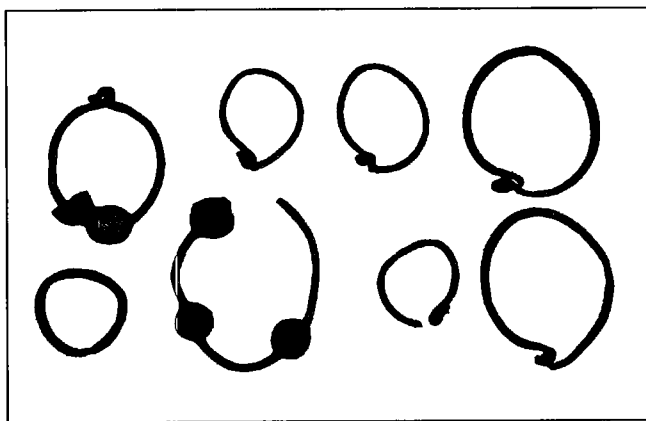
Sl. 2: Pogled na sondu i groblje sa sjeverne strane. Početak kolovoza 1995. godine. Snimio: I. Perić.
 Fig. 2: The trench and cemetery from the north. The beginning of August 1995. Photo: I. Perić.

druge. Nerijetko se uz S-karike nalaze u kompoziciju upletene i obične karike. Kako su bile raspoređene S-karike na glavi lijepo prikazuje primjer groba 348 u kojem je ukupno pronađeno sedam karika. S desne strane glave pronađene su, jedna do druge, isprepletene tri velike S-karike zajedno s jednom velikom običnom karikom. Na lijevoj strani glave pronađene su dvije S-karike, od kojih je jedna željezna, složene jedna do druge, a još jedna S-karika pronađena je malo podalje od glave (T. I/3). U grobu 299 s desne strane glave nađene su unutar dvije veće S-karike dvije manje, dok su s lijeve strane glave nađene četiri veće S-karike posložene jedna do druge. Takvih i sličnih primjera ima više. U grobu 190 osim nekoliko S-karika obješenih sa svake strane glave, nađene su i dvije S-karike obješene na kraju duge pletenice. Na groblju je ustanovljen priličan broj željeznih S-karika koje su u većem broju slučajeva uspješno konzervirane.⁴ Željezne S-karike obično su se nalazile isprepletene s brončanim S-karikama. Karakterističan je primjer groba 83 gdje su s obje strane glave pronađene po dvije karičice, od kojih su tri bile željezne (Sl. 3). Karičice su s desne strane glave nađene

Sl. 3: Nalazi iz groba 83; Brončana (2) i željezne (1,3,4) S-karike; mjerilo 1:1. Crtež: K. Rončević.
 Fig. 3: The finds from grave 83; bronze (2) and iron (1,3,4) S circlets; scale 1:1; drawing: K. Rončević.

⁴ Nalaze je konzervirao Nikola Ehrlich.

Sl. 4: Nalazi iz groba 146. Snimio: A. Šmalcelj.
Fig. 4: The finds from grave 146. Photo: A. Šmalcelj.

uz sljepoočnicu, dok su s lijeve strane nađene podalje od glave.

Posebno je značajan grob 146 u kojem se spojila nošnja obiju spomenutih grupa (Sl. 4). Pokojnica je na desnoj strani glave, u visini sljepoočnice, imala obješene, jednu ispod druge, dvije S-karike zajedno s jednom djelomično sačuvanom neukrašenom brončanom trojagodnom naušnicom. Na lijevoj strani glave nalazile su se, jedna do druge, isprepletene četiri brončane S-karičice i više željeznih karičica, od kojih se samo jedna mogla konzervirati, zajedno s jednom također brončanom neukrašenom trojagodnom naušnicom. Sljepoočničarke su nađene isprepletene, kao u nekom nizu, u dužini od oko desetak centimetara.

Pronađeno je raznoliko jednostavno prstenje načinjeno od obične žice, limene trake, pletene žice, trakasto prstenje s prilemljenom kapićom u koju je ukovano stakleno zrna, a čiji je obrub ukrašen filigranskim zrnima. Ogrlice s različitim staklenim i zemljanim zrnima nađene su u ukupno pet grobova. Uz zrna su u dva slučaja bili obješeni kauri puževi. U grobu 50 uz zrna pojavljuju se nanizani rubni ulomci rimskih staklenih posudica te jedan brončani spiralnaočalasti disk, čije se analogije mogu naći u nakitu južne Rusije ili među spiralnaočalastim privjescima brončanog ili željeznog doba. Ogrlice su nađene uvijek u grobovima mlađih osoba ili veoma male djece. U oko tridesetak grobova pronađeni su prilikom pražnjenja raka fragmenti keramike. Uz nekoliko izuzetaka, većinom se radi o sasvim sitnim ulomcima. Oni su u raku dospjeli, prilikom zatrpavanja, zajedno sa zemljom. Keramika je grube fakture, najčešće neukrašena. Između ostalih nalaza nađenih u grobovima valja spomenuti: željeznu kopču s desetak željeznih ukrasnih zakovica i ovalnu brončanu predjicu.

U mlađim grobovima nalazi su bili rijetki. Najčešće su nalazene naušnice načinjene od obične otvorene karike i prsteni s proširenom, ukrašenom pločicom. Kako dosada nije provedena detaljna analiza grobova nije moguće s većom preciznošću odrediti broj grobova koji pripadaju mlađoj fazi ukopavanja. Grobovi, koji pripadaju ovoj fazi, zbijeni su bliže današnjoj crkvi.

Na cijelome groblju nađeno je tek nekoliko primjeraka novca. U starijem sloju grobova otkriveni su novci u tri groba, od kojih je u dva groba novac sekundarno upotrijebljen kao privjesak. U grobu 124 nađen je probušeni, izgrebani srebrni novac (frizatik ?) XII.-XIII. stoljeća sa skresanim rubovima obješen na tanku, brončanu karičicu. U grobu 148, uz složene kosti starijega uništenog groba, pronađen je srebrni novac XII.-XIII. stoljeća i fragment još jednog jako loše sačuvanog srebrnog novca. Novac iz groba 159 posve se raspao. Mlađem sloju groblja pripadaju dva novca, od kojih je ponovno jedan upotrijebljen sekundarno kao privjesak. U grobu 424 pronađen je probušeni srebrni denar kraljice Marije (1382.-1385.), a u grobu 431 srebrni denar kralja Vladislava II. (1490.-1516.).⁵ Grob 431 ujedno pripada i posljednjim ukopima na ovome groblju. Još jedan novac pronađen je u zasipu groba 370. Radi se o fragmentarno sačuvanom rimskom brončanom novcu III. stoljeća.

Đakovo se u izvorima prvi puta spominje 1239. godine u darovnici hrvatsko-slavonskog hercega Kolomana, kao posjed koji je darovan bosanskom biskupu. S vremenom selo u kojem je stolovao biskup prerasta u trgovište i grad. Srednjovjekovna župna crkva Sv. Lovre spominje se prvi puta tijekom XIV. stoljeća. 1536. godine Đakovo, zajedno s ovim dijelom Slavonije, pada u turske ruke (Mažuran 1995: 107-156). Za turske okupacije crkva je srušena, a pored nje je sagrađena džamija, koja je po oslobođenju Slavonije od Turaka pretvorena u crkvu.⁶

Prema provedenim arheološkim iskopavanjima utvrđeno je da se s ukopavanjem na ovome mjestu započelo negdje tijekom XI. stoljeća. U to vrijeme nastaje najstarije groblje na redove čiji se središte nalazi nešto južnije od sadašnjeg iskopa. Dosada je istražen najveći dio sjeveroistočne i istočne periferije groblja, a samo je djelomice zahvaćen i prostor bliži središtu. Prema jugu grobovi su gušće poredani. Gusti redovi kao da sugeriraju postojanje crkve s klasičnim srednjovjekovnim grobljem na redove. Slična situacija utvrđena je i na podravskom groblju Đelekovec-Šćapovo (Šmalcelj 1986: 132). Srednjovjekovna crkva Sv. Lovre trebala bi se po svemu sudeći nalaziti južnije od sadašnjeg istraženog prostora, negdje između današnje crkve i župnoga dvora.

⁵ Novce je analizirao dr. Ivan Mirnik znanstveni savjetnik Arheološkog muzeja u Zagrebu.

⁶ Istraživanjima koje je proveo Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture iz Osijeka, utvrđeno je da se srednjovjekovna crkva ne nalazi ispod današnje crkve Svih Svetih, nekadašnje džamije. Provedenim zaštitnim iskopavanjima, ispod i pored džamije, otkriveno je kasnosrednjovjekovno groblje. Papić-Valenčić, 1990; Poslije oslobođenja Slavonije od Turaka, navodno se nastavilo s ukopavanjem na istome mjestu. Cepelić 1916: 12.

Ona je morala biti sagrađena tijekom XII. stoljeća. Groblje se širi prema istoku i zapadu, prema današnjem dvorištu "Trgoprometa" s istočne strane i Ulice Vijenac K. A. Stepinca i dvorišta župnoga dvora sa zapadne strane, zatvarajući široki polukrug oko pretpostavljenog mjesta srednjovjekovne crkve. Osobito se u rasporedu grobova druge, mlađe, faze osjeća postojanje crkve kojoj su se ti grobovi nastojali što više primaknuti.

Već je rečeno da su ustanovljene dvije faze ukopavanja. U okviru starije faze otkrivene su dvije grupe grobova. Prva grupa pripada bjelobrdskoj kulturi i to vremenu njezine kasne faze. Možda bi se moglo govoriti i o nekoj postbjelobrdskoj fazi. U toj grupi nalaze se često S-karike, pojedini prsteni koji su upravo tipični za tu kasnu fazu. U drugoj grupi javlja se filigranski nakit, naušnice s koljencima, naroskane naušnice, trojagodne naušnice koje se češće nalaze na području nekadašnjeg središta hrvatske države i koje pripadaju među standardne oblike starohrvatskog nakita (Jelovina 1963: 101-118; Jelovina 1976). U sjevernom dijelu Hrvatske uz slučajne nalaze u Lici, Sisku, Kiringradu, najbliže analogije nalaze se u malenom groblju u Bošnjacima kod Županje (Ercegović 1960: 243-254; Ercegović 1961 225-250; Čečuk-Dorn 1967: 395-443). Pojedini primjerci ovog nakita nalaze se u današnjoj Bosni i sjevernoj Srbiji. Najstariji otkopani grobovi potječu iz sredine ili druge polovice XI. stoljeća. Vjerojatno uslijed tatarske provala 1242. godine nakratko prestaje ukopavanje, da bi se nastavilo s ukopavanjem onoga časa kad je opasnost minula i stanovništvo se povratilo. Groblje se u kasnijem vremenu zbija bliže crkvi. Grobovi koji pripadaju starijoj fazi ukopavanja sačuvali su se većinom uz rub groblja, ali i među mlađe ukopanim grobovima. U kasnijoj fazi grobovi se počinju dublje ukopavati, a nalazi su sasvim

rijetki. Potpuni prestanak ukopavanja slijedio je nakon pada Đakova u turske ruke.

Cijeli istraženi prostor prošaran je različitim jamama, otpadnim jamama, bunarima, lončarskim jamama, kanalima. Pronalažen je srednjovjekovni materijal pomiješan s recentnim materijalom. U nekim jamama pronalažene su ljudske kosti i nakit koji je u njih dospio iz uništenih grobova. Uz južni rub istraženog prostora, uz jednu sasvim recentno srušenu gospodarsku zgradu, otkrivena je zgrada sagrađena od ulomaka srednjovjekovnih opeka. Zgrada se nalazi iznad vremenom najmlađeg dijela groblja, a njena unutrašnjost ispunjena je sasvim recentnom šutom tako da se ovaj objekt ne može nikako dovesti u vezu sa srednjovjekovnom crkvom. Uz sjeverni rub groblja pronađeno je više otpadnih jama. U jamama je pronađena velika količina srednjovjekovne karamike i pećnjaka. Dalje prema sjeveru otkrivena su tri plitko ukopana objekta u kojima je također nađena karakteristična srednjovjekovna keramika. Plitko ukopani objekt otkriven je i uz istočni rub istraženog prostora. Prigodom ukopa ovoga objekta stradali su i grobovi. U jednome duboko ukopanom objektu, otkrivenom također na sjeveru groblja, uz srednjovjekovni nađen je i turski materijal. Pronađeno je više vatrišta, te jama za pečenje keramike. Ovi objekti kao da upućuju na postojanje nekog rubnog srednjovjekovnog naselja.

Cijeli ugroženi prostor nije do kraja istražen stoga će se zaštitna iskopavanja nastaviti i dalje. Mogućim daljnjim istraživanjem dobit će se sigurniji podaci o početku ukapanja na groblju. Jedan od problema koji treba riješiti svakako je položaj srednjovjekovne crkve sv. Lovre. Isto tako budućim istraživanjem trebat će ispitati nalazi li se zaista sjeverno od groblja neko srednjovjekovno naselje čiji tragovi kao da su naslućeni.

POPIS LITERATURE

Cepelić 1916	M. Cepelić, <i>Djakovačka groblja</i> , Đakovo 1916.
Čečuk - Dorn 1967	B. Čečuk - A. Dorn, Starohrvatska nekropola u Daraž-Bošnjacima kod Županje, Arheološki radovi i rasprave IV-V, Zagreb 1967, 395-443.
Ercegović 1960	Istraživanja u Gackom polju i rasprostranjenost starohrvatskih naušnica izvan Dalmatinske Hrvatske, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, 7, Zagreb 1960, 243-254.
Ercegović 1961	S. Ercegović, Istraživanje srednjovjekovne nekropole u Bošnjacima, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, ser. III, 2, Zagreb 1961, 225-250.
Filipec 1995	K. Filipec, Đakovo - Župna crkva, arheološko iskopavanje srednjovjekovnoga groblja, Obavijesti, 3, god. XXVII / 95, Zagreb 1995, 56-58.
Jelovina 1963	D. Jelovina, Statistički tipološko-topografski pregled starohrvatskih naušnica na području SR Hrvatske, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, 8-9, Zagreb 1963, 101-118.
Jelovina 1976	D. Jelovina, <i>Starohrvatske nekropole</i> , Split 1976.
Mažuran 1995	I. Mažuran, Đakovo i Bosansko-đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine, Diacovensia god. III, 1, Đakovo 1995, 107-156.
Papić-Valenčić 1990	T. Papić-B. Valenčić, Župna crkva Svih Svetih u Đakovu, Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske, prilog uz br. 14/1988-15/1989, Zagreb 1990.
Šmalcelj 1986	M. Šmalcelj, Đelekovec-Šćapovo, 40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Koprivnica 1986, 132.

SUMMARY

EXCAVATION OF THE MEDIAEVAL CEMETERY AT ĐAKOVO IN 1995 AND 1996

Test excavations were performed in the very center of Đakovo at the beginning of 1995. They were undertaken in the area behind the Church of All Saints because of the construction of a business center. Excavation was supposed to confirm the cited existence of a cemetery directly adjacent to the church. It was also said that certain Croatian patriots executed after World War II had been buried here. After it was established that the future construction site was occupied by a mediaeval cemetery, extensive rescue excavations and research were performed in 1995 (Fig. 2). The entire endangered area was not encompassed by the 1995 campaign, and it thus continued in 1996. A total of 436 graves was excavated in these two campaigns (346 in the first year), and an area of 1970 m² was excavated (Fig. 1).

The Church of All Saints and the discovered mediaeval cemetery behind it are located at the northwestern edge of the elevated plateau on which the present day settlement has evolved. The parish garden was once located in this area, but in the recent period, one section was turned into a parking lot, and the other remained unused. The level of the land in the parking lot is lower than the mediaeval land level, while the remaining part was raised around 50 cm by recent deposits. As this site with the cemetery was always located in the center of town, graves were often partially or totally destroyed by later construction activities, and so forth.

The graves were arranged in more or less regular rows. All of the deceased were buried in simple grave pits, which could be defined for a great number of the graves. Burial architecture was not noted. The depth of the grave pits ranges from 100 to 170 cm. The grave pits were mostly rectangular or trapezoidal with rounded corners. Only a few graves contained the remains of charcoal or nails as evidence of the use of a coffin or planks on which the deceased would have been placed. The graves are oriented exclusively west-east, with smaller or greater deviations to the north or south. The deceased were placed on the back with extended legs. The position of the arms could be established for less than half the excavated graves because of poor preservation of the skeletons. Numerous variants in the arm positions were nonetheless noted. All of the skeletons, despite the poor preservation, were collected for anthropological analysis. The skeletons are better preserved in the later graves.

Two phases of burial were established. As a rule, the graves of the earlier stratum were dug at a shallower level, while the later graves were deeper. Later graves were often dug at the site of earlier ones, particularly in the area near the present church. The finds at the cemetery consisted almost exclusively of jewellery, particularly for adorning the head and hands. Objects of everyday use were rarely discovered, such as fragments of pottery vessels, which accidentally entered the graves, and several coins. The groups of graves can be distinguished in the earlier stratum. The first group is characterized by circlets with S-shaped terminals (further called S-circlets), while filigree jewellery, earrings with thickened joints, earrings with granulated dots, and three-beaded earrings were significant for the second group. The graves of the

second group were found located together in two separate areas. Superimposition of earlier graves as well as changes in the orientation were also not rare within the earlier burial phase (Pl. I/1,2).

S-circlets are the most common find at the cemetery, and they have been found in almost all parts of the cemetery discovered so far. They were made with various diameters from thick or thin wire, either silver, bronze, and very often iron. They were worn individually or in pairs. Often several examples were located on each side of the head, frequently of different types and sizes. They were entwined, or simply placed one on the other or next to each other. Ordinary circlets were often included in these compositions. The arrangement of S-circlets on the head is shown well by the example of grave 348, where a total of seven circlets were found. Three large entwined S-circlets were found next to each other on the right side of the head, along with a large ordinary circlet. Two S-circlets, one iron, were found together on the left side of the head, and another S-circlet was found a bit further from the head (Pl. I/3). Grave 299 contained two small S-circlets inside 2 larger S-circlets on the right side of the head, while four large S-circlets were found arranged one next to the other on the left side of the head. There are several such and similar examples. In grave 190, there were several S-circlets hung on each side of the head, as well as two S-circlets hung at the end of long braids. A fair number of iron S-circlets were found at the cemetery, and most of them have been successfully conserved. Iron S-circlets were usually discovered entwined with bronze S-circlets. A characteristic example is grave 83, where each side of the head had two S-circlets, three of which were iron (Fig. 3). The S-circlets were found next to the temple on the right side of the head, while they were a little further from the head on the left side.

Grave 146 is of particular importance as the attire types of both mentioned groups were present (Fig. 4). On the right side of the head, the deceased female had two S-circlets hung one below the other at temple height, together with a partially preserved undecorated bronze three-beaded earring. Next to the left side of the head were four adjacent entwined bronze S-circlets and several iron circlets, only one of which could be conserved, as well as another bronze undecorated three-beaded earring. The circlets were found intertwined, as if in a chain, in a length of some ten centimeters.

Varied simple rings were found, made of wire, sheet-metal bands, braided wire, and a banded ring with a formed crown with a glass bead, the edge of which was decorated with filigree grains. Necklaces with various glass and pottery beads were found in five graves. Two necklaces also contained cowrie shell beads. The necklace from grave 50 had threaded rim fragments from small Roman glass vessels along with the beads, and also a bronze spirally wound disk, analogies to which can be sought in the jewellery of southern Russia or among the spiral figure-eight pendants of the Bronze and Iron Ages. Necklaces are always found in the graves of young individuals or very small children. Fragments of pottery were found in ca. thirty graves when emptying the grave

pit. With a few exceptions, these were mostly tiny fragments. They arrived in the grave together with the soil when the grave was filled after burial. The coarse pottery was most often undecorated.

Finds were rare in the later graves. The most common finds were earrings made from simple open-ended wires and rings with a widened, decorated field. As detailed analysis of the graves has not yet been undertaken, the number of graves belonging to the later phase of burial cannot be determined with precision. The graves of this phase were placed near the present-day church.

Only a few coins were found in the entire cemetery. The earlier stratum of graves contained coins in three graves, and two of these coins had been used secondarily as pendants. A perforated, scratched silver coin (Friesacher ?) of the 12th-13th century with clipped edges, found in grave 124, was hung from a thin bronze earring. A silver coin of the 12th-13th century was found in grave 148 next to the piled bones of an earlier destroyed grave, along with a fragment of another very poorly preserved silver coin. The coin from grave 159 was entirely decayed. Two coins can be assigned to the later stratum of the cemetery, one of which was used secondarily as a pendant. Grave 424 contained a perforated silver denarius of Queen Mary (1382-1385), and grave 431 had a silver denarius of King Vladislav II (1490-1516). Grave 431 also belongs to the last burials at this cemetery. Another coin was found in the fill of grave 370. It was a fragmentarily preserved Roman bronze coin of the 3rd century.

Đakovo is mentioned in historical sources for the first time in 1239 in a deed of gift of the Croatian-Slavonian Prince (Herzog) Koloman, as an estate given to the Bishop of Bosnia. The see of the bishop eventually evolved into a market and town. The mediaeval parish church of St Lawrence was mentioned for the first time during the 14th century. Đakovo, along with this part of Slavonia, fell into Turkish hands in 1536. The church was demolished during the Turkish occupation, and a mosque was built next to it. After the liberation of Slavonia, the mosque was turned into a church.

The archaeological excavations have established that burial at this site began sometime during the 11th century. The earliest row cemetery, whose center was located somewhat to the south of the present excavations, was created at this time. Most of the northeastern and eastern peripheries of the cemetery have been investigated to date, but the area near the center has only partially been encompassed. The graves are more densely arranged towards the south. The dense rows could suggest the existence of a church with a classic mediaeval row cemetery. A similar situation was found at the cemetery of Đelekovec in the Drava River basin. All of the above leads us to believe that the mediaeval Church of St Lawrence should be located to the south of the area excavated, somewhere between the present-day church and the parish hall. It must have been built during the 12th century. The

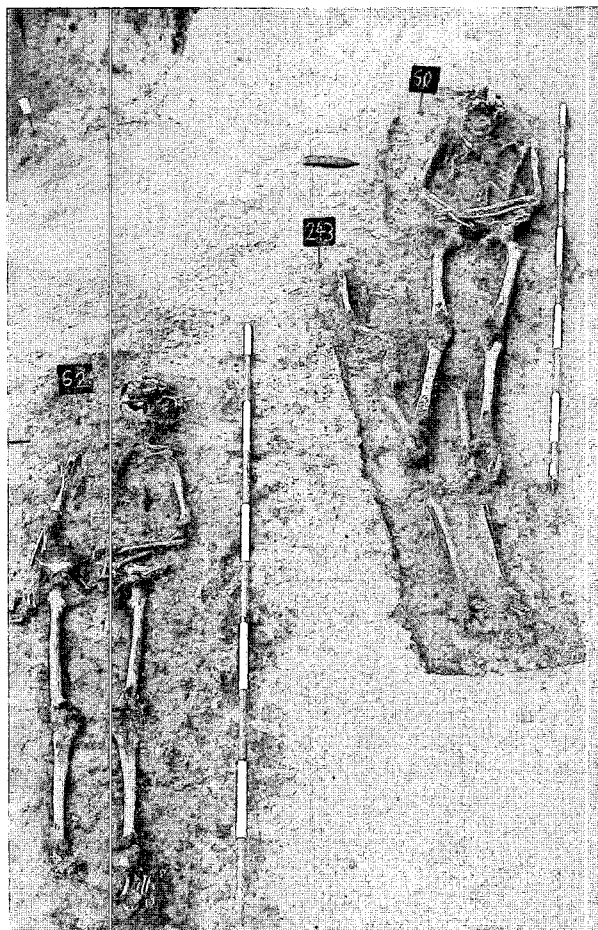
cemetery extends towards the east and west, closing a wide semicircle around the hypothesized site of the mediaeval church. The existence of the church is particularly apparent in the placement of the graves of the second, later phase, which gravitated towards the church.

The existence of two phases of burial has already been noted. Two groups of graves in the earlier phase have been discovered. The first group belongs to the Bijelo Brdo Culture, to the period of its late phase. It would perhaps also be possible to speak about some post-Bijelo Brdo phase. This group often includes S-circlets, and individual rings that are in fact typical for this late phase. The second group contains filigree jewellery, earrings with thickened joints, earrings with granulated dots, and three-beaded earrings, which are frequently found in the region of the former center of the Croatian state and which belong among the standard forms of early Croatian jewellery. Along with chance finds from Sisak, Kiringrad, and the Lika region, the closest analogies in northern Croatia can be found in the small cemetery at Bošnjaci near Županja. Individual examples of this jewellery can be found in present day Bosnia and northern Serbia.

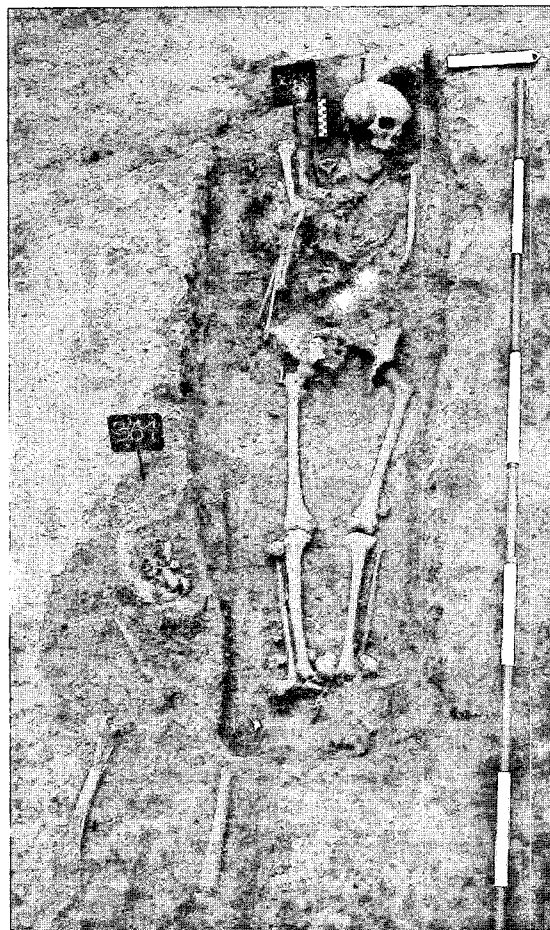
The earliest excavated graves come from the middle or the second half of the 11th century. Burial stopped for a short time, probably as a result of the Tartar invasion in 1242, to be continued when the danger had passed and the population had returned. The cemetery moved closer to the church in the later period. The graves that belong to the earlier phase of burial are mostly preserved along the edge of the cemetery, but also among the later graves. The graves began to be dug deeper in the later phase, and the finds are entirely rare. Burial stopped entirely after Đakovo fell into Turkish hands.

The entire excavated area is full of various pits, refuse pits, wells, potter's pits, and channels. Certain pits contained human bones, mediaeval pottery, and jewellery, all of which had trickled down to them from destroyed graves. A structure was discovered, built of fragments of mediaeval brick, along the southern edge of the excavated area, adjacent to a farm building that had been demolished recently. This structure was located above the chronologically later section of the cemetery, and its interior was filled with an entirely recent fill, so that could bear no relation to the mediaeval church. Several refuse pits were found along the northern edge of the cemetery, containing a large quantity of mediaeval pottery and stove tiles. Three shallowly buried structures were discovered further towards the north, and they also contained characteristic mediaeval pottery. A structure with shallow foundations was discovered along the eastern edge of the excavated area. Graves had been damaged during the construction of this building. Another deeply dug structure also discovered in the northern section of the cemetery contained Turkish as well as mediaeval material. Several hearths were found, as well as potter's pits. Several structures would indicate the existence of some peripheral mediaeval settlement.

T. 1

1

2

3

- Tabla 1. Sl. 1: Grobovi iz dviju različitih faza ukopavanja. Kolovoz 1995. godine. Snimio: K. Filipec.
Pl. I:1 The graves from two different burial phases. August 1995. Photo: K. Filipec.
- Sl. 2: Grobovi iz dviju različitih faza ukopavanja. Lipanj 1996. godine. Snimio: K. Filipec.
Pl. I:2 The graves from two different burial phases. June 1996. Photo: K. Filipec.
- Sl. 3: Grob 348, položaj S-karika. Lipanj 1996. godine. Snimio: K. Filipec.
Pl. I:3 Grave 348, the position of the S-circlets. June 1996. Photo: K. Filipec.

